

TRACTATUS DE CONSCIENTIA.

Conscientia est cordis scientia, ait S. Bernardus, Tract. de Interiori domo: idem sonat ac sui scientia, et definitur: Judicium practicum, dictans quid nobis in particulari sit agendum vel omittendum, aut quid agi vel omitti debuisset. Differt ergo ab intellectu morali quo judicatur quid in speculatione sit bonum vel malum, et vocatur synderesis; S. Th. 1 part., q. 70, art. 12.

Conscientia præcipue dividitur 1° in veram et falsam; 2° in certam et dubiam; 3° in latam et scrupulosam; 4° in probabilem et improbabilem. De his in quatuor capitibus dicturi sumus.

CAPUT PRIMUM.

DE CONSCIENTIA VERA ET FALSA.

Conscientia vera ea est quæ dictat aliquid in particulari esse licitum vel illicitum quod revera tale est in se. Si regulis prudentiæ sit innixa, est simul recta; secus, vera esse posset, et non recta, ut, v. g., si quis leviter pronuntiet hanc vel illam actionem esse licitam quæ reipsa talis est, vere judicat, sed non recte. Conscientia vero falsa seu erronea est quæ dictat aliquid in particulari esse licitum vel illicitum, quod tale in se non est. Duplici modo erronea esse potest, vincibiliter scilicet et invincibiliter. Vincibiliter erronea est, quando communibus naturæ et gratiæ auxiliis deponi potest; est vero invincibiliter erronea, quando iisdem auxiliis deponi non potest.

Utraque potest esse præcipiens, vel consulens, vel permittens: est præcipiens, quando dictat aliquid esse de præcepto faciendum vel omittendum: est vero consu-

lens, si dictet aliquid ut magis perfectum esse faciendum vel omittendum, sed tantum de consilio, v. g., amplecti paupertatem, vivere castitatem, etc. Denique est permittens, quando dictat aliquid non esse de præcepto, neque de consilio, sed indifferens in se. Hoc ultimum iudicium non est regula morum nec proprie conscientia.

Certum est licere agere contra conscientiam rectam consulentem, cum, ex definitione, nulla sit obligatio eam sequendi, nisi forsitan indirecte, ob quasdam personales circumstantias. Unde, quamvis optimum sit consilia Evangelica sequi, nullum tamen est peccatum ea omittere. Illa autem contemnere esset peccatum de genere suo mortale.

Duo tantum hic quæri possunt, scilicet 1° an aliquando contra conscientiam agere liceat, et 2° an conscientiam erroneam tuto sequi possimus: quibus quæsitis per sequentes satisfaciemus propositiones.

PROPOSITIO PRIMA.

Nunquam licet agere contra conscientiam, sive rectam, sive falsam, sive vincibiliter sive invincibiliter erroneam.

Prob. Scriptura sacra, testimonio S. Aug., et ratione.

1° *Scriptura sacra.* Rom. XIV, 23: *Omne... quod non est ex fide, peccatum est.* Unde sic: Vox fides hic sumitur pro conscientia seu persuasionem; 1° quia sic intelligunt Scripturæ sacræ interpretes, ut videre est in primis apud Estium in hunc locum; 2° quia alio sensu rationabiliter explicari non potest; ibi enim agitur de Judæis ad fidem conversis, qui adhuc cibos juxta legem Mosaicam sicernebant, judicantes alios esse licitos et alios illicitos: D. Paulus expresse dicit, ibid. 14, nihil esse commune, id est, pollutum vel immundum per ipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse. Unde in fine capitis concludit: *Qui autem discernit, si manducaverit, damnatus est; quia non ex fide: omne autem quod non est ex fide, peccatum est.* Nonne patet evidenter ibi sermonem esse de interna persuasionem? Ergo 1°.

2° *Testimonio S. Aug.* qui, de Moribus Manich., lib. 2, cap. 14, n. 35, præfatum B. Pauli textum explicans, ait : « Prorsus credo vos istis epulis inquinari, eo ipso quod » immunda esse arbitramini. » Ergo 2°.

3° *Ratione.* Qui habet voluntatem peccandi, eo ipso peccat : porro qui contra conscientiam etiam erroneam agit, habet voluntatem peccandi; eodem modo enim intus affectus est ac homo qui sciens et volens, quod præceptum est omittit, vel quod prohibitum est facit : ergo.

Nota. Peccatum quod agens contra conscientiam admittit, ejus est speciei ac gravitatis quam actioni suæ inesse falso arbitratur ; totum enim se tenet ex parte voluntatis, voluntas autem consentit objecto sibi ab intellectu vel ab imaginatione præsentato. Ergo. Unde qui falso credit tali die esse jejunium, et non jejunat, mortaliter peccat ; item qui putat se teneri apud divites furari ut miseris subveniat et non furatur ; qui nullo fundamento innixus arbitratur se excommunicatum esse, et tamen celebrat vel ad sacra accedit, etc.

Non tamen censuram, irregularitatem aut reservationem incurrit, quia illæ pœnæ vel illa jurisdictionis limitatio transgressoribus veræ legis, non vero legis putativæ, infliguntur.

PROPOSITIO SECUNDA.

Non solum licet, sed necesse est conscientiam invincibiliter erroneam sequi quando adest necessitas agendi.

Prob. Qui habet conscientiam invincibiliter erroneam, debet, si adsit necessitas agendi, vel eam sequi, vel eam deponere, vel contra illam agere : atqui eam deponere non potest, cum sit invincibilis, nec contra eam agere : ut constat ex propositione præcedenti : ergo eam sequi tenetur.

Opus autem malum in se, ex ignorantia invincibiliter erronea factum, non est peccatum formale, propter ignorantiam, sed materialiter est malum, ac proinde nullum meretur præmium. Ita generatim theologi post *S. Th.* Verum intentio agentis potest esse optima et magnam

mereri remunerationem : v. g., si quis invincibiliter credat se ad mentiendum teneri ut vitam innocentis servet, et ea intentione mentiatur, mendacium ejus est in se malum et nulla mercede dignum ; sed intentio quam habet vitam innocentis servandi, est virtuosa et a Deo remunerabitur : mortaliter e contra peccasset non mentiendo, quia in sua persuasione charitatem graviter læsisset.

PROPOSITIO TERTIA.

Non licet sequi conscientiam vincibiliter erroneam in iis quæ mala sunt.

Prob. Probavimus supra ignorantiam vincibilem a peccato non excusare ; at conscientia vincibiliter erronea nihil aliud est quam ignorantia vincibilis : ergo.

Cum aliunde constet non licere contra illam conscientiam agere, sequitur eam esse deponendam. Ut autem in ea reformanda omnis vitetur temeritas aut negligentia, hæc adhibenda sunt media, scilicet : 1° recta intentio, ab omni inordinata affectione munda ; 2° frequens et fervens oratio ; 3° exacta totius rei discussio ; 4° assidua librorum qui de hac materia tractant lectio ; 5° petitio consilii a viris doctis et præsertim a pastoribus aliisque superioribus ecclesiasticis, qui ad docendum specialiter constituti sunt.

Si, adhibitis his mediis, error adhuc perseveret, censetur moraliter invincibilis et a peccato excusat. Juxta conscientiam erroneam agere tunc licitum est.

Si vero quis in casu difficili constituatur, in quo statim agendum sit, et tempus non habeat meditandi, legendi, consulendi, tunc ferventer orare, rem in mente sua perpendere, de culpa quæ ignorantia fuit causa dolere, et quod minus malum sibi videbitur eligere debet : sic agendo non peccabit. Si quod tamen ex priori ipsius culpa sequatur damnum, illud reparare tenebitur ; retractatio enim causæ injustæ ab obligatione reparandi damnum ex illa secutum non excusat.

Hinc videtur quid agere debeat homo qui conscientiam

habet perplexam et ad duo contradictoria se teneri arbitratur, v. g., non omittere sacrum die dominica, et tamen non deserere infirmum quem custodit; debet enim, mediis indicatis utendo, dubium pro posse suo excutere; deinde quod minus malum sibi videbitur eligere, et tunc non peccabit, quia facultatem ab actione temperandi non habet, ut supponitur, et, ex hypothesi quod agat, sapientius agere non potest. Ergo.

Quæritur 1° an qui contra conscientiam vincibiliter erroneam agit, gravius peccet quam qui eam sequitur.

R. Neuter absolute gravius aut levius peccabit, sed modo hic, modo ille, secundum circumstantias, ut sola expositione factorum evidenter patebit: v. g., qui vincibiliter credit se ad mentiendum teneri, ut vitam innocentis servet, peccat mortaliter si, conscientia erronea perseverante, non mentiatur; et venialiter tantum, si mentiatur, quia mendacium officiosum est duntaxat peccatum veniale. Contra vero, qui persuasum habet se sub peccato veniali teneri ad furandum diviti ut subveniat pauperi, venialiter peccabit non furando, et mortaliter, si notabilem summam subripiat. Ergo.

Quæritur 2° an conscientia plus obliget quam præceptum superioris.

R. Vel conscientia est vera et certa, ad quam invincibiliter erronea revocanda est, vel est vincibiliter erronea, vel est dubia. 1° Si vera sit et certa aut invincibiliter errans, plus obligat quam superioris præceptum, quia est vox Dei seu legis Dei manifestatio, et potius obediendum est Deo quam hominibus. Hinc non obediendum est superiori aliquid contra fidem Christianam aut contra legem naturalem non dubiam præcipienti.

2° Si conscientia sit vincibiliter errans, deponi debet per media superius exposita, et semper obediendum est superiori, qui ob talem errorem legitima jurisdictione sua privari non potest. Unde qui, tempore Jansenianorum, iudicio sanctæ Sedis dogmatico, a majori episcoporum parte acceptato, acquiescere volebant, sub pretextu quod illud decretum suæ conscientiae esset contrarium, prorsus

inexcusabiles erant. Sic pariter sibi illudunt vel illudere volunt qui, suam allegantes conscientiam, Concordatum anni 1801 rejiciunt.

3° Si conscientia sit dubia, generatim obediendum est superiori, ex hypothesi quod dubium deponi nequeat; ordo enim manifeste exigit ut superior certa quam habet potestate jubendi non expolietur propter dubium: qui ergo in tali dubio versatur, conscientiam suam reddet practice certam, dicendo: In dubio, superiori meo certe jubenti obedire teneor: atqui dubito; ergo, etc. Sic *S. Antoninus, S. Bonaventura, Cajetanus, Soto, Cabassut, Collet, S. Ligorius*, l. 1, n. 31, etc. Multi excipiunt casum in quo res præscripta difficilior esset, nempe si subditus obediendo se vel alterum exponeret periculo grave subeundi damnum temporale vel spirituale.

Diximus generatim; inferior enim qui justas habet rationes judicandi superiorem non timere Deum, aut ignarum esse, aut parum sollicitum intra potestatis suæ limites sistere, et in casu particulari hos limites excessisse, obedire non debet quin prius, utendo mediis supra expositis, dubium excusserit: si, adhibitis mediis istis, dubium perseveret, pars tutior est eligenda: idcirco obediendum est.

CAPUT SECUNDUM.

DE CONSCIENTIA CERTA ET DUBIA.

Conscientia certa ea est qua quis prudenter seu absque probabili errandi formidine judicat aliquid in particulari esse bonum vel malum: unde patet conscientiam certam non esse necessario veram; talis est conscientia invincibiliter errans.

Conscientia dubia est suspensio iudicii circa bonitatem aut malitiam alicujus actus in particulari, propter rationes hinc et inde oppositas. Si rationes sint æquales aut fere æquales, dubium dicitur positivum; si nulla sit ratio gra-

vis assentiendi potius quam dissentiendi, dubium vocatur negativum, et melius diceretur nescientia.

Dubium potest esse speculativum, speculative practicum vel practice practicum. Speculativum est quando dubitatur de aliqua re ad mores non pertinente, v. g., an sidera inter se sint æqualia, an fluxus maris a luna oriatur: dicitur speculative practicum, quando dubitatur de principio generali morum, vel de bonitate actionis in se sumptæ, a præsentibus circumstantiis abstrahendo, v. g., an pingere die festo sit opus servile, an tale bellum sit justum vel injustum, etc. Dubium autem est practice practicum, quando dubitatur an actio singularis, cum circumstantiis suis et in ordine ad finem agentis, sit licita vel illicita, v. g., an elemosynam tali pauperi dare teneat, an jejuniium hodie infringere possim, ob infirmitatem qua detineor, ob iter faciendum, etc.

Dubium speculativum non est conscientia, cum ad mores non pertineat, neque etiam dubium speculative practicum, quod verum habet pro objecto, non vero licitum aut illicitum, et ideo ad dubium speculativum reducitur; conscientia enim est regula morum in particulari et non in abstracto. De solo igitur dubio practice practico aut simpliciter practico agitur.

PROPOSITIO.

Stante dubio practice practico de honestate alicujus actionis, agere non licet, aut si agatur, pars tutior est eligenda.

Prob. 1° Scriptura sacra. Eccli. III, 27: Qui amat periculum, in illo peribit; sed qui agit in dubio et partem tutiorem non amplectitur, periculo peccandi seu faciendi quod a Deo prohibetur evidenter se exponit: ergo.

Rom. XIV, 23: Omne quod non est ex fide, peccatum est; ostendimus supra per fidem hic intelligendam esse conscientiam, seu animæ persuasionem: unde quod non fit ex intima persuasione illud esse bonum, peccatum est: at homo de honestate alicujus actionis vere dubitans, eam facere non potest ex intima persuasione se non pecca-

turum: ergo vel ab actione ista abstinere, vel partem tutiorem amplecti debet. Ergo 1°.

Prob. 2° ratione. Nam 1° qui prudenter judicare non potest talem actionem esse bonam, eam illicite faceret; ita clamat recta ratio omnibus communis, et revera ita dispositus esset ad malum amplectendum, si actio esset mala: porro qui in vero constituitur dubio, prudenter judicare non potest suam actionem nihil habituram esse mali, nisi partem tutiorem amplectatur, *ut patet*: ergo. 2° Homo vere dubitans an cibus sibi appositus sit venenosus aut salutaris, imprudenter, juxta omnes, de illo ederet: ergo *a fortiori* qui de honestate alicujus actionis dubitans, partem minus tutam amplecteretur, imprudenter ageret. Ergo. *Ita omnes theologi etiam probabilistæ.*

Hinc qui dubitat an mortaliter peccaverit, a missa celebranda vel a communione abstinere debet, nisi prius reconciliatus fuerit.

Peccatum autem quod admittit homo cum conscientia dubia agens, ejusdem est speciei et gravitatis ac peccatum circa quod movetur dubium; ita enim affectus est ut peccatum illud saltem indirecte velit. Unde qui dubitat an talis actio sit peccatum mortale et sacrilegium, peccat mortaliter et sacrilegii fit reus eam faciendo, licet forte bona et sancta sit in se: in eo casu tamen penam ecclesiasticam non incurreret.

Diximus in propositione, *stante dubio practice practico*; quia si dubius, ope principii certi et reflexi, dubium deponere et conscientiam practice certam sibi efformare possit, sive per se, sive alios consulendo, partem minus tutam prudenter amplecti poterit; in moralibus enim ea sufficit certitudo qua prudens initur judicium, alioquin omnia turbarentur: *sic iterum omnes, exceptis nonnullis Jansenistis.*

Ignari, rustici et communiter simplices fideles conscientiam practice certam sibi efformabunt consulendo parochum, confessarium vel alium virum pium, gravem et doctum; juxta consilium ejus tuto agere poterunt. Idem facere possunt et debent scrupulosi etiam docti. Qui,

omnibus ponderatis, vident sua dubia esse tantum negativa, vel inania, sine alia reflexione vel consilii petitione, statim agere possunt, et partem minus tutam eligentes, non peccabunt, quia habent conscientiam practice certam. Idem, et propter easdem rationes, dicendum est de iis qui habent conscientiam perplexam inter affirmandum et negandum hæsitantem.

Patet, ex dictis, licitum esse cum conscientia speculative dubia agere et partem minus tutam eligere; sufficit enim ut prudenter judicemus nos inter agendum non peccaturos: porro tale iudicium cum dubio speculativo non est incompatible; qui enim per principium reflexum, vel auctoritate parochi, confessarii alteriusve viri docti de honestate suæ actionis pronuntiat, non ideo de veritate rei in se iudicat: licet ergo practice sit certus, speculativum dubium tamen non deponit. Ergo.

CAPUT TERTIUM.

DE CONSCIENTIA LATA ET SCRUPULOSA.

Conscientia lata ea est qua quis, levibus fundamentis innixus, iudicat aliquid non esse prohibitum, aut leve tantum esse peccatum. Scrupulosa, ex adverso, ea est qua quis, levibus etiam fundamentis innixus, timet ne aliquid sit mali in actione bona vel indifferenti, vel malum reale sibi exaggerat et torquetur. Sic dicitur, per metaphoram, a scrupis vel lapillis qui pedes offendunt et gressum difficiliorem reddunt.

Triplacis generis distinguuntur scrupuli, ratione fontis ex quo proveniunt; alii enim oriuntur a Deo ita permittente, ut animæ fideles probentur, et aliquas virtutes magis sibi necessarias, v. g., humilitatem, fervorem in oratione, etc., acquirant; alii vero a dæmone, eos ex fine perverso excitante, v. g., ad turbandas animas easque in desperationem conjiciendas; alii denique a nobismetipsis ortum habent, scilicet, vel ab imaginatione inordinata,

vel a subtilitate ingenii quod semper invenit rationes dubitandi, vel a quadam idearum confusione, unde fit ut scrupulosus nihil perfecte distinguat, vel etiam aliquando a vitiosa corporis dispositione.

Sequentibus signis cognoscetur pœnitentem esse scrupulosum, nempe 1° si, cum salutis suæ sit sollicitus, sæpe tamen dubitet in uno vel in pluribus punctis, confessarium anxie interroget, et alios jam interrogaverit; 2° si non nisi cum timore et anxietate consilia et decisiones viri in quo dicit se fiduciam habere, sequatur; 3° si confessiones præteritas ex sincero conversionis desiderio factas semper iterare velit; 4° si dubitet an aliquid sibi licitum sit quod aliis licitum esse iudicat; 5° si alii viri pii et docti dubia ejus jam habuerint ut scrupulos. Non requiruntur hæc signa collective sumpta ut quis iudicetur scrupulosus, sed sufficiunt separatim.

Quæritur 1° an scrupulosus contra suos scrupulos tuto agere possit.

R. Vel advertit sua dubia meros esse scrupulos, vel non: si prius, non solum potest, sed debet agere contra scrupulos. 1° Potest; licet enim agere contra conscientiam improbabilem, cujus vana iudicantur motiva, alioquin fere nihil licitum esset in mundo: at conscientia scrupulis innixa est improbabilis, ipsiusque motiva sunt vana: ergo. 2° Debet; sola quippe hac via multa vitabit incommoda quæ ex scrupulis non ita spretis ordinarie sequuntur, ut perturbatio mentis, destructio libertatis, impotentia bona opera faciendi, et sæpe officia proprii status adimplendi. Ergo.

Si autem firmam haberet persuasionem sua dubia esse vera et bene fundata, partem minus tutam amplecti non posset, propter rationes superius expositas, quin prius dubium deposuisset. Sed ordinarie scrupulosi talem non habent conscientiam: solummodo timent, hæsitant, vident et non vident, volunt et nolunt: tunc contra scrupulos audacter agant, et nullum in actione sua reformident peccatum.

Quæritur 2° quibus regulis scrupulosus iudicare pos-

sit sua dubia meros esse scrupulos, contra quos agere debeat.

R. 1°. Prudenter judicabit sua dubia esse inania et contemnenda, 1° si confessarius aut alter vir prudens id ipsi expresse dicat; 2° si jam fuerit in hujusmodi dubiis quæ a viro prudente velut inanes scrupuli habita fuerint; 3° si dubitet an tentationi præsertim internæ consenserit; communiter enim dubitatio quæ in aliis rationabilis esset, in scrupulosis pro nihilo reputanda est. Dicimus *communiter*, quia nonnunquam inveniuntur homines valde scrupulosi sub uno respectu, qui in aliis latissimam habent conscientiam: hi autem regulis pro veris scrupulosis statutis uti non debent, nisi in quibus vere scrupulosi sunt.

R. 2°. Scrupulosus advertens sua dubia non esse fundata, conscientiam practice certam sequentibus motivis sibi efformabit: 1° persuasum habeat sibi non solum licere, sed valde expedire ut contra scrupulos suos agat; 2° pro certo teneat se consilium viri prudentis, præsertim confessarii, sequendo, nunquam peccaturum, etiamsi vir ille erraret, quia prudenter agit, ac proinde, ex hypothese quod ipsius actio non sit bona in se, ab omni peccato erit tamen immunis; 3° ad idem se non teneri examen ad quod tenentur non scrupulosi, quia illius non est capax.

Quæritur 3° quænam sint opportuna remedia contra scrupulos.

R. Alia spectant ad ipsum scrupulosum, et alia ad ejus confessarium.

Quæ ad ipsum scrupulosum pertinent, sunt 1° et principaliter, ut habeat virum prudentem cui confidat et cæca obedientia semper obsequatur, sine examine et anxietate, quem facile non mutet, nec alios eadem de re passim interroget; 2° ut bonitatem Dei et immensitatem misericordiæ ejus sæpe meditetur, actus spei et charitatis eliciat, eum ut patrem tenerrimum semper habeat: non raro enim scrupulosi Deum offendunt, eum sibi exhibendo ut dominum durum, austerum, cui difficile est placere; ut scrupulos sibi cognitos contemnat eosque pro deliramentis

et phantasmatis habeat; 4° ut scrupulos suos imaginatione non revolvat, sed ad alia objecta mentem convertat, otium fugiat et continuis laboribus incumbat; 5° conversationem aliorum scrupulosorum et lectionem librorum nimis severitati faventium timeat; 6° consilia confessarii retineat, ad eum pluries pro eadem causa non recurrere, sed dubia sua per seipsum deponere assuescat.

Remedia autem quæ ad confessarium spectant sunt: 1° ut benevolentiam pœnitentis sibi conciliare omnibus modis conetur, alioquin frustra daret illi consilia: eum igitur benigne excipiat, primis vicibus patienter audiat, a fastidiosis narrationibus et repetitionibus non avertat; rationibus claris dubia ejus dilucidet; 2° declaratione pro libitu pœnitentis facta, ostendat se illum recte intellexisse et conscientiam ejus optime cognoscere; 3° benevolentia ejus obtenta, inculcet illi necessitatem obediendi et proprium judicium deponendi; 4° illum frequenter Deo commendet; 5° si advertat scrupulos venire a Deo permittente vel a dæmone eos excitante, pœnitentem ita laborantem sustineat, consoletur atque exhortetur ad forte prælium, ipsi proposita mercede quam Deus promisit iis qui perseveraverint usque in finem; 6° si vero agnoscat scrupulos a superbia oriri, eum salutaris auctoritate tractet, ut obedire et in sensu suo non sic abundare discat.

Utiliter legere possunt confessarii, hac in materia, *les Conférences d'Angers, la Conduite des confesseurs, le Directeur dans les voies du salut, le Traité des scrupules, de Daguët. Pœnitentibus consuli possunt, la Paix intérieure, par le P. Lombez; la Conscience en Dieu, par M. l'Archevêque de Sens, etc.*

Vide quæ diximus in Tractatu de Pœnitentia de agendi ratione confessarii erga scrupulosos, t. III, p. 519.